

Sayı. 15

Sene:1995-1997

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ

Prof. Dr. M. MÜNİR AKTEPE'YE

ARMAĞAN

TARİH ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

EDEBİYAT FAKÜLTESİ BASIMEVİ
İSTANBUL 1997

İNGİLİZ İKTİSATÇI NASSAU W. SENİOR'UN
TÜRKİYE SEYAHATNÂMESİ (1857 - 1858)

*Semavi Eyice**

İngiliz İktisatçı, Nassau William Senior, Kırım harbinden az sonra, 1857 - 1858 yıllarında Yunanistan ve Türkiye'ye bir seyahat yapmış, bu gezide gördüklerini, tanıştığı kişilerle olan konuşmalarını özetleyen bir kitap yayınlamıştır. Ancak Senior, 1859'da basılan bu kitabında, bazen görüştüğü şahısların adlarını vermekte, bazen bu kişileri sadece baş harfler ile anmaktadır. Bu küçük yazımız işte bu inisiyallerin, kimleri gizlediğini ortaya koymak ve bunların düşüncelerini belirtmek gayesiyle kaleme alınmıştır. «Gizlemek» diyoruz çünkü, bu inisiyaller, kitapda bahisleri geçen kişilerin gerçek adlarının baş harfleri değildir.

Nassau William Senior, İngiltere'de Berkshire'de 1790'da dünyaya gelmiş, Londra'da 1864'te ölmüştür. Oxford üniversitesinde 1825'te kurulan ilk İktisat kürsüsünde profesör olmuş ve yine ilk iktisat bilimi el kitabı sayılan *An Outline of the Science of Political Economy (Siyasî İktisat Bilimine Genel Bakış)* başlıklı eserini, 1836'da yayınlamıştır. Bugün genellikle saf iktisadın kurucusu olarak kabul edilmekte ve «döneminin siyasî gelişmelerini önemli ölçüde etkilediği» ileri sürülmektedir.

Senior'un 1857 sonbaharı ile 1858 yılı başlarında yaptığı seyahat, *A Journal kept in Turkey and Greece in the Autumn of 1857 and the Beginning of 1858 (1857 Sonbaharı ile 1858 başlarında Türkiye ile Yunanistan'da tutulan yolluk)* başlığını taşımakta olup, 1859 yılında Londra'da, Longman, Brown, Green, Longmans

* Prof. Dr., İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü emekli öğretim üyesi.

and Roberts kitabevi tarafından yayınlanmıştır. Ufak boyda bir cilt teşkil eden eser, XI + 372 sahifeden ibaret olup, içinde, bir Boğaziçi ile bir Trova ve çevresi haritalarından başka, Tarabya sırtlarından Boğazı, Galata sırtlarından da Sarayburnu ile Üsküdar ve Adaları tasvir eden renkli iki de gravür bulunmaktadır. Bu resimler Arthur B. Hawes tarafından, 1857 Ağustos ile Eylül'ünde çizilerek, M. ve N. Hanbart eliyle lithografya (taşbasması) olarak basılmıştır.

Senior'un seyahatnâmesi, 1977'de ABD'de, New York'ta Arno Press tarafından *European Business four Centuries of Foreign Expansion* dizisi içinde, aynen olmak üzere bir defa daha basılmıştır. Senior'un kitabı çeviricisinin adı belirtilmeksizin fransızca olarak da yayınlanmıştır. Ancak burada yazarın küçük adı William olarak gösterilmiş, kitabın başlığı ise *La Turquie contemporaine (Çağdaş Türkiye)*'ye dönüştürülmüştür. Paris'te 1861'de Michel Lévy frères kitabevi tarafından yapılan ilk baskıyı, 1876'da Calmann Lévy'nin yaptığı ikinci baskı takip etmiştir. Fransızca baskıda orjinaldeki haritalar ile renkli gravürler olmadığı gibi, orjinalde yedi sahifeyi dolduran ve Tanzimat fermanının özet olarak esaslarını belirten önsöz de yer almamıştır. Kitabın başka dillerde, bilhassa almanca da bir baskısı olup olmadığına dair bir bilgimiz yoktur.

Bu yazıyı hazırlarken kullandığımız nüsha ABD'de eski kitapların ucuza satıldıkları bir fuarda elde edilmiş olup, cilt kapağının içinde De Kimberley âllesinin *ex-libris*'i bulunmaktadır. Bu etiketin ortasını süsleyen soyluluk armasının üstünde IOHIS.COMITIS ve alt kenarında DE.KIMBERLEY adı, bu nüshanın 1870'li yıllarda Büyük Britanya devletinin Sömürgeler bakanı olan Kimberley birinci kontu, John Wodehouse'un malikânesinin kütüphanesinden çıktığını gösterir. Kitap İngiltere'den ABD'ye gitmiş, oradan da Türkiye'ye gelmiştir.

De Kimberley kütüphanesinden çıkmış olan ve halen elimizde bulunan nüshanın ilk sahibinin bilinmesi önemlidir. Çünkü, kitabın birinci takdim sahifesinin karşısına yapıştırılmış bir kağıda mürekkeple, metinde geçen inisiyallerin anahtarı, *Key given me by Mr. Senior* (Bana Mr. Senior tarafından verilen anahtar) başlığı altında yer almaktadır. Bu başlığın yazısı ve mürekkebinin

rengi listeye nazaran daha değişik görüldüğüne göre, listenin bizzat Senior tarafından yazıldığını, başlığının ise John de Kimberley eliyle ilâve edildiğini düşünmek herhalde yanlış olmaz. Anahtarları listede, inisiyaller âit oldukları adlara bağlı olmaksızın, alfabetik sıraya göre gelişigüzel düzenlenmiştir :

- A. B. — Dr. Dickson
- C. D. — Ld Stratford
- E. F. — Thouvenel
- G. H. — Binet
- J. K. — Vefic Effendi
- L. M. — Lord Strangford
- N. O. — Col. Eber
- P. Q. — Alison/sec. of Embassy
- W. — also Alison
- R. S. — Lafontaine/manager of ottomane Bk.
- T. U. — Sir Adolphus Slade
- V. W. — Col. Simmons

Smyrna

- C. D. — İsmail Pasha
- X. — Van Lennep
- Y. — Dr. Wood

Athens

(Bu bölüm konulmadı)

Listenin tamam olduğu söylenemez. Nitekim Ermeni Y. Z.'nin (ing. s. 151, fr. s. 142) adı belirtilmemiştir.

Kitabın önsözünde Senior, 1857 Sonbaharı ile 1858 kışında Tarabya, Trova, İzmir ve Atina'da yazdığı günlüğünü, yayınlamağı düşünmediğini, fakat politik durumlara ışık tutacağını sandığı bazı parçaları açıklamayı uygun gördüğünü bildirir. Önsözde, görüştüğü kişilerin gerçek adlarını gizlemeği doğru bulduğunu

belirttikten sonra, 3 Kasım 1839 tarihli Gülhane Hatt-ı Şerif'inin arkasından da 18 Şubat 1856 tarihli Hatt-ı Hümayun'un özetlerini verir. Kitabı teşkil eden dört bölüm, Trabya (s. 1-153, fran. s. 1-144); Çanakkale (s. 154-186, frans. s. 145-177); İzmir (s. 187-228, fran. s. 179-218) ve Atina (s. 229-372, frans. s. 219-354), başlıkları altında toplanmıştır.

Senior, Avusturya vapur işletmeciliğinin *Pluton* adlı gemisi ile 12 Eylül 1857 Cumartesi günü yola çıkmış ve 17 Eylül akşam üstü İstanbul'a varmıştır. Beyoğlunda bir otelde geceleme istemediğinden Trabya İngiltere otelinde (Hôtel d'Angleterre)'de kalmağı tercih etmiştir. Senior, bir çok bakımlardan İstanbul'u sevmediğini daha ilk sahifelerde açıklar. Bindiği Boğaz vapurundaki insanlar pistir, evler perişan barakalardır, sokaklar Türklerin sahip oldukları her kasabada olduğu gibi «korkunç» taşlarla döşelidir. Fakat kıyıda güzel yalıları vardır. Bunların en güzeli Padişah'a mahsus kasırdır; ondan sonra Rum tüccarlarından Baltacı (Baltazzi) Efendi'ninki gelir. Bunun Türkiye'nin en zenginlerinden biri olduğu söylenmektedir. Sonra Fransız ve İngiliz elçiliklerinin yazlık yalıları sıralanır. Otel temiz ve yemekler iyi olmakla beraber, şömüne yoktur.

Ertesi gün İngiliz elçisi Lord Stratford'un yemeğine giden Senior, burada Avusturya elçisi Baron von Prokesch ile Fransa elçilik kâtibi M. de Lallemand ile tanışır. Fransız elçisi Thouvenel o günlerde Marmara adasında avlanmaktadır. Bu vesile ile eski bir Türk yalısı olan yazlığın iç düzenini de anlatan Senior, ertesi gün, vapurda tanıştığı Binet adındaki Fransız avukatın Kandilli'deki evine gider. Binet, Kırım harbi sırasında *Journal des Débats*'nin muhabiri olarak gelmiş ve konsoloslukların avukatlığını üstlenerek burada kalmıştır. Çok iyi kazanmakta ve kolayca 200 Sterling aylık gelir sağlamaktadır. Senior, Binet ile kahvaltıdan sonra Boğaz vapuru ile köprüye inerler, buradan bir kayıkla eski köprüye geçerler. Orada hazır olan atlardan ikisini kiralayarak, Haliç boyunca yola çıkarlar.

Senior, en zengin Rumların on yıl öncesine kadar içlerinde yaşadıkları, büyük kârgir Fener evlerinin önlerinden geçtiklerini yazar. Bunların sağlam kapıları ve demir parmaklıklı pencereleri ile âdeta küçük bir kaleyi andırırlar: «Zenginlerin, bil-

hassa zengin hıristiyanların sürekli tehlike içinde oldukları, yeniçerilerin tahakkümü devrinde, bu tedbirler gerekli idi», diyen Senior, Rum mahallesine nazaran çok daha temiz olan Balat yahudi mahallesinden de geçtikten sonra Eyub'e vardıklarını bildirir. Burada boşluklar selviler ve çiçeklerle kaplıdır. Mezartaşları boyalı ve yaldızlıdır.

Senior, buradan «...dünyanın en güzel askerî mimarî kalıntısı olduğunu...» sandığı, surlar boyunca ilerleyerek Yedikule'ye oradan da Marmara kıyısına ulaşır. Surların aralarında, çamlar, çınarlar, karaağaçlar, kestaneler fıskırmıştır. Duvarları yer yer sarmaşıklar sarar. İstanbul surlarının üstünlüğü ve güzelliği, hem güçlü hem de bitkilerle kaplı oluşundan dolayıdır. Buradan şehre giren iki yabancı, İstanbul'un buradaki caddesini daha derli toplu ve temiz bulurlar. Bu uzun gezinti Atmeydanı'na kadar uzanır, buradan da Saray'ın ikinci avlusunu ziyaret ettikten sonra Eminönü veya Sirkeci'ye inip, Boğaz vapuru ile Kandilli'ye dönerler. Senior vapurda, kapalı kamarada yalnız erkeklerin olduğuna, kapitan köprüsü arkasında üstü açık yerin kadınlara ayrıldığını ve hava yağmurlu ve rüzgârlı olduğundan onların iki saatlik yol boyunca kötü hava şartları içinde yolculuk yaptıklarına da işaret eder.

Senior, 22 Eylül Salı günü, Ahmed Vefik Efendi'nin (1823-1891) Rumeli hisarındaki köşkünde yemeğe davet edilerek misafiri olmuştur. Bu sırada Adliye Nâzırı olan A. Vefik Efendi, elçilik kâatibi Alison ve Sisam beyi Prens Ghika'yı da davet etmiştir. Henüz paşalığa yükselmeyen Ahmed Vefik Efendi, «...kırkbeş yaşlarında kadar, fransızca'yı kusursuz konuşan, ingilizceyi de okuyabilen bir insandır. Oldukça zengin kütüphanesinde çok sayıda ingilizce kitap vardır. Masanın üstünde Lane'nin *Arabian Nights*'i duruyordu. Uzun yıllar İran'da kalmıştır. Herodot'tan, Ktesias'tan bahsetmektedir. Avrupa'da bile dikkat çekici derecede kültürlü bir kişi sayılabilir».

Senior'un yazdığına göre sofrada servis, eski Türk usulüne uygun biçimde yapılmıştır. Misafirler büyük bir gümüş tepsinin etrafına oturmuşlar, ilk getirilen çorba için, sadece kaşık verilmiş fakat tabak konulmamıştır. Koyun kızartmasını ise A. Vefik Efen-

di, bıçağı ile parçalamış, misafirler de bu parçaları elleri ile almışlardır. Yemekte ev sahibinin de paylaştığı, mükemmel Bordeaux şarabı içilir, sebzeler, pilav, enginar ve mantar da yenilir.

Yemekten sonra kütüphanede yapılan sohbet sırasında A. Vefik Efendi, ünlü hattatların eserleri olan üç-dört elyazma kitabı göstererek, bunları, yağlıboya tablolara tercih ettiğini söyler. Yemekten sonra keyif yapmanın zevkini anlatan Vefik Efendi, uzun uzadıya bu keyfin özelliğini anlatır; fakat istirahatinin o gün akşamına rağmen neşeli ve eğlencelidir.

Vefik Efendi memleketin durumu hakkında da konuşur. Ona göre en büyük eksiklik yol şebekesinin yetersizliğidir. Şehirlerimizde yollar taş dolu izlerdir, bu yüzden bir mil yol almak bir saat sürer. Taşrada ise, arazinin durumuna göre yollar kaya yamaçları, taş yığınları veya çukurlu izlerdir. Şehirlerin hemen yakını dışında, toprakların yarısı, köylüler ürünlerini taşıyamadıkları için, ekilmeden kalmıştır. Köylü bu yüzden yalnız kendi ihtiyacı için eker-biçer. İşte gerçek proleter odur, memleketin nüfusunu artırır fakat zenginleşmesine yardımcı olmaz. Bundan sonra Senior, deniz yolunun niçin geliştirilmediğini sorması üzerine Vefik Efendi, deniz yollarında vapur seferlerinin tekeli elinde tutan şirket, yüksek ücretle az sayıda gemi işletmeyi, daha ucuza çok gemi çalıştırmaya tercih ettiğini söyler. İdarecilerin rüşvetçiliğinden yakındıktan sonra, Vefik Efendi, İstanbul'un büyük, kalabalık, ışıklandırılmamış ve emniyet tedbirleri alınmamış bir şehir olmasına rağmen burada, frenklerin yaşadıkları Galata ve Beyoğlu'na nisbetle çok az suç işlendiğini vurgular. Bunun da sebebi mahalle teşkilâtıdır. Mahalle içine, ancak uygun gördüğü kişileri kabul eder, yaşam tarzı beğenilmeyenleri dışarı atar.

Senior'un İstanbul'da dostluk kurarak, Osmanlı devletinin çeşitli konuları üzerinde görüştüğü A.B. inisiyalli Dr. Dickson, G.H. inisiyalli Binet, Türkleri ve memleketlerini en kara biçimde tenkit ederler ve parçalanması gereken devletin nasıl bölünmesinin uygun olacağını bildirirler. Aynı bir devlet olmasını istedikleri Bulgaristan'a da İstanbul'u başkent olarak verirler (ing. s. 33, fran. s. 32). Bu paylaştırmayı ortaya atan Binet (G.H.), «Şimdilik Anadolu'da, burada hıristiyanların iyice çoğalıp, Türkleri hiçbir va-

kit ayrılmamaları gereken Tataristan'a dönmeye zorlayınca ya kadar, kalabilirler» diyerek inanılmaz bir kin kusar.

Senior, İngiliz elçiliği sekreteri Alison ile birlikte 30 Eylül Çarşamba günü, tekrar Rumelihisarı'nda Ahmet Vefik Efendi'nin köşküne giderler. Aradan geçen bir hafta içinde, makamını kaybetmiştir. Bunun sebebi ise bilinmez. Çökmüş halde bulacaklarını umdukları sâbık nâzırın maneviyatını gayet iyi görürler. Bu sırada, Slade'ın Türkiye hakkındaki kitabını okumakta ve onun görüşlerinin haklılığını övmektedir.

Senior, 2 Ekim Cuma günü Kağıthane mesiresine gider, ertesi gün Zohrab adındaki bir ermeni ile Kapalıçarşı'ya uğrar. Bir kaç yıl Londra'da Osmanlı devleti konsolosu olan Zohrab, Bâbüâli'nin kapısı yanındaki geniş nişleri göstererek, bunların kesilen başların teşhirine mahsus olduklarını söyler (!).

Senior, 4 Ekim Pazar günü Londra'dan tanıdığı Kıbrıs'lı Mehmed Paşa'yı (1813-1871) Kandilli'deki güzel yalısında ziyaret eder. Mükemmel fransızca konuşan paşa, Bayan Senior'un, eşini ziyaret etmesini ister. Aralarındaki konuşmada, Mehmed Paşa da yolların yetersizliğinden ve reayanın bu hususta yapılacak harcamalara katılmadığından şikâyet eder. Çok yıl önce İstanbul sokakları için anlaşma yapılmış, para yatırılmış, kaldırım taşları hazırlanarak depolanmış, fakat iş bu kadarla kalmıştır.

Kıbrıs'lı Mehmed Paşa'nın yalısından çıktıktan sonra Senior, Binet ile birlikte, bir gezinti yaparlar ve servi ağaçları arasından geçerek yüksek çok hâkim manzaralı bir yerdeki harap bir köşkün önüne çıkarlar. Binet'in söylediğine göre Bebek kasrında kahve içen Sultan Mahmud, Kandilli'den geçerken rahatsızlanır, bu köşke getirilir ve o gece burada, «bir zehirlenmenin belirtilerini göstererek» (...and died during the night with the symptoms of arsenical poisoning) ölmüştür. Buradan da denize bir burun üstünde olan, Hanson'un köşküne giderler.

Elçilik ikinci tercümanı Sarell ile 6 Ekim Salı günü, Reşid Paşa'nın yalısına giderler. İki katlı bir yapı olan yalının temelleri su kıyısındadır. Etrafında çok geniş bir bahçe vardır. Gerideki yamaca uzanan bahçenin içinde, en tepede bir kasır bulunur.

Reşid Paşa, (1800-1858) altmış yaşlarında kadar görünen ufak yapılı bir kişidir. Davranışları yumuşak, şefkatli ve çok kibardır. Paşa, misafiri ile bahçesinde bir saat dolaşır. Güneş batarken sofraya geçilir. Bahçede tanışmış olduğu, yirmi iki, yirmi üç yaşlarında yakışıklı gençler olan oğulları aynı sofrada oturmazlar. Yemekte on kişi bulunmaktadır. Şeref konuğu Mekke şerifinin oğlu ve herhalde halefi olan Abdullah Paşa'dır. Bu otuz yaşlarında kadar, ciddî, vakur yakışıklı bir insandır. Batı usulünde yapılan serviste pek çok hizmetkâr dolaşmıştır, yemek haşlama et, sebze ve pilavdan ibaret olup mükemmeldir. Senior, Sarell ve paşanın hekimine özel olarak şarap servisi yapılır. Yemekten sonra geçilen salonda, şerif bir sedire bağdaş kurarak yerleşir, diğer misafirler ise sandalyelere otururlar. Şerife nargile, diğerlerine çubuklar getirilir. Konuşmalar din üzerine olur.

Senior, 8 Ekim Perşembe günü Sarell ve Zohrab ile Topkapı sarayına gider. İçeriye Sarayburnu'ndaki bir kapıdan girerler. İlk içine girdikleri bina Gülhane kasrıdır. Salonları, büyüklüklerine göre basıktır, genişliklerine göre de fazla uzundur. İleri çıkmalı olup, üç taraflarında iyi nispetlenmiş iki sıra pencereler vardır. Alttakiler uzun, üsttekiler yuvarlaktır. İçerisi aydınlık ve ferahdır. Salonlarının çoğunda şömineler vardır. «Fakat sedirler ve yalnız bir salonda sayısını altı olarak saydığım saatler dışında pek az eşya vardır. Tamamen mermer kaplı iki mekân hamamlardır. Gülhane hatt-ı şerifi işte bu köşkte imzalanmıştır.»

Bu köşkten çıktıktan sonra, duvarlarında renkli, Fransız bas-kısı litografyalar ile süslü koridorlardan geçerek, daha eski bir saraya ulaşan Senior ile yanındakiler, buradaki bir çok pavyonlardan birinin duvarlarının çinilerle, ve sedefle kaplı olduğunu, üstünün ise hârikulade biçimde nakışla sahip kubbe ile örtülü olduğunu görürler. Bu arada hepsi de elyazması küçük bir koleksiyon vardır. Bu pavyonların yanında; içinde artık son sultandan kalan bir kaç kadının yaşadıkları harem daireleri uzanır.

Sarayın topografyasına dair verdiği bilgiler biraz karanlık olmakla beraber, Senior Hırka-i Saadet dairesi ile Hazine'yi ve içinde yediyüz-sekizyüz kadar elyazması kitabın bulunduğu kütüphaneyi bildirdikten sonra, Arz odası'nı görür. Burada sütunçeleri

değerli taşlarla bezenmiş, üstünde yastıklar bulunan bir sedirden başka eşya yoktur. Senior, ulu ağaçların gölgelediği biraz bakımsız avluyu hüzünlü bulur.

Sultan Ahmed ve Süleymaniye camilerinde taklit edildiğine (!) inandığı Ayasofya'nın mimarisini, hayranlık ile tarif etmeğe çalışır. Fakat burada, «şimdi pislik ve bakımsızlık...» (All is now dim from dirt and neglect) cümlesi ile Senior herhalde yarındakilerin tesiri altındadır. Mimar G. Fossati tarafından 1847-1849 yıllarında yapılan büyük tamirin üzerinden ancak on yıl geçtiğine göre, Ayasofya'nın pis ve bakımsız olduğunu söylemek pek haklı olmasa gerektir. Bu vesile ile başka bir noktaya da işaret etmekte fayda olacaktır. Aynı kitabın Fransızcasında, tercüme yapanın Hıristiyanlığı daha ağır basmış olacak ki, bu cümleyi «...burada herşey toz ve müslüman kayıtsızlığı içinde alçaltılmıştır...» (Tout est maintenant avili par la poussière et par l'incurie musulmane) şeklinde çevirmiştir. Buradan sonra gittikleri Sultan Ahmed camisinde kubbeyi taşıyan dört payeyi fazla ağır, Ayasofya'nın altın yıldızlı mozaiklerini gördükten sonra, duvarlar ve kubbenin beyazlığını soğuk bulur.

Ertesi, 9 Ekim Cuma günü Kıbrıslı Mehmed Paşa'nın yalıсында eşini ziyarete giderler. İpekçiler ile giyimli ve değerli taşlarla süslü, güzel bir çocuk olan dört yaşındaki kızı büyük zarafet ve ciddiyetle misafirlerin ellerini öper. Bundan sonra Senior, Mehmed Paşa'nın kırk yaşlarında kadar olan eşi ile bir kaç hafta önce evlenen onyediy yaşındaki büyük kızını tarif eder, üzerlerindeki elbiselerin zenginliğini de anlatır. İyi bir piyanist olan kızı, iki Türk ve bir Fransız havasını piyanoda takdim eder.

10 Ekim Cumartesi günü Senior yine Ahmed Vefik Efendi ile görüşür. Fakat öncekilerde onun adını açık olarak vermişken, bu defa -herhalde emniyet bakımından olacak- J. K. inisiyalleri ile tanıtır. Bu görüşmede İstanbul'daki bir Fransız gazetesinin yayıncısı M. Noguez de hazır bulunur. Vefik Efendi, çok acı bir dil ile, Tanzimat fermanını yazanları tenkit eder. «Biz, der, yeniliklerimizde hızla ilerlerken, bu gülünç taklit hareketi, düzelmeyi belki yirmi yıl için geciktirmektedir». Ona göre kıskançlıklar ve bazı endişeler, hatt-ı hümayun'un uygulanmasını engellemektedir. Ve-

fik Efendi, fermanın en basit bir kaç şartını Bursa'da yerine getirmeğe çalışmış, fakat az kaldı bir ihtilâl çıkıyormuş. Vefik Efendi sözüne devamla, «Bu güzel hediye bize Paris'ten gönderenlerin bizim müesseselerimiz hakkında hiçbir fikirleri yoktu» der. Bunu yabancıların toprak sahibi olmaları, kapitülasyonlar, yabancıların yoğun olarak yaşadıkları Beyoğlu bölgesinde hâkim olan asayişsizlik ile ilgili tenkitlerini ortaya döker. Suçluların kapitülasyonların koruyuculuğunda olduğunu söyleyen Vefik Efendi, bir suçlu İngiltereye gönderilse «delil yetersizliğinden», Fransa'da ise «hafifletici sebeplerden», beraat edeceğini söyler. Bu düşüncelerinde Noguez onu örneklerle destekler. «Hissiyatçıların (sentimalist) tutumlarını kabul edemiyorum, diyen Vefik Efendi, affa uğrayan her katil, on yeni cinayet demektir» sözü ile görüşünü açıklar. Onun kanaatine göre idamların azalmasının sebebi, pek desteklenecek bir şey olmamakla beraber, burada «kan hakkı»nın yaygın oluşudur.

Senior'un 12 Ekim günü görüştüğü, İngiliz elçiliği sekreteri Alison, «Türkiye'nin varlığı iki esasa dayanır» der, bunların birincisi bir yemek dolabını bekleyen beki köpeği gibi olmasıdır. Hıristiyan devletlerin bir parça koparmalarını önler. İkincisi elli banker ile tefeciye ve otuz-kırk kadar buradan sebeplenen paşayı beslemesidir. Bunların hepsi irtikâp yaparlar, bütün bu saraylar, teraslar halinde yükselen bahçeler, eğer daha kötü bir kaynaktan gelmiyorsa hep irtikâp ile elde edilmiştir. Alison bu suçlamasını, Reşid Paşa'nın çeşitli vezirlikleri sırasında, millî topraklardan çok geniş olanları pek düşük ödemeler yaparak elde ettiğini vurgular. Kısa bir süre önce Baltalımanı'nda bir saray yaptırmış ve bunu 200.000 sterling karşılığında sultana satmış, o da burayı Reşid Paşa'nın oğlu ile evlendirdiği kızına hediye etmiştir.

Senior bu konu üzerinde uzun uzadıya durur. Alison, elçi Lord Stratford'un Trabzon'dan Fırat'a inecek bir yol için girişimlerde bulunduğunu, fakat bu projeden tedirgin olan Rusların, çalışmaların başındaki paşayı para ile elde ederek, engellediklerini de anlatır.

17 Ekim Cumartesi günü ziyaret ettiği Süleymaniye camiini, Ayasofya'ya nispetle fazla gösterişli bulmaz. Yalnız Sultan Süley-

man türbesini süsleyen çinileri câzip bulur. Osmanlı bankası kurucularından Lafontaine (R. S. inisiyalleri ile) Senior'u Ticaret Nâzırı İsmail Paşa ile tanıştır. Bu, İzmir Valisi olduğu sırada bölgeyi kasıp kavuran eşkiya Katırcı Yani ve çetesinin hakkından gelmiş idarecidir.

Lafontaine, Senior ile 18 Ekim, Pazar günü Reşid Paşa'ya giderek, ona maliyenin düzeltilmesi için Lafontaine'in önerilerini götürürler. Akşam Senior, Türk idaresinde yıllarca önemli mevkide bulunan Amiral Adolphus Siade (T. U.) ile görüşür. Onun bu ülke ve Türkler ile ilgili görüşleri, Alison'unkilerden çok değişiktir. «Osmanlı devletinin gelecekte parça parça dağılacağına inanmaktadır, fakat aynı şey İngiltere'nin, Fransa'nın, ve yeryüzündeki bütün imparatorlukların da başına gelecektir».

Senior, 22 Ekim Perşembe günü Sadrazam Mustafa Paşa'yı (Bu Mustafa Nâîli Paşa'dır) ziyaret etmek ister, fakat o gece onun azledilip yerine Reşid Paşa'nın atandığını öğrenir ve bu projeden vazgeçerek tersanede Bahriye nâzırı Mustafa Paşa ile görüşmeye gider (Bu İngiliz Mustafa Paşa'dır, öl. 1862). Paşa ahşap gemilerin vakitsiz kesilen ağaçlardan yapıldıkları için dayanıklı olmadıklarını belirtir. Sonra, «müşavir paşa», amiral Slade'ı ziyaret eder. Tersanedeki atölyeleri, ve Tersane kasrını (Aynalı Kavak) da gördükten sonra, Tersane zindanına da götürürler. Tutukluların avlusunda serbestçe dolaştıkları bu «zindanda», İzmir dolaylarının ünlü eşkiyası Katırcı Yani'yi görür.

Senior, 23 Ekim Cuma günü bir daha Ahmed Vefik Efendi'nin köşküne yemeğe gider. Tekrar uzun uzadıya devletin iç durumu hakkında sohbet ederler. Son olarak 26 Ekim, Pazartesi günü de Ermeni Zohrab ile Tophane'de Ahmed Fethi Paşa'yı (1801-1857) ziyaret ederler. Yardımcısı Halim Paşa ile de tanışır. Her ikisi de öğrenimlerini İngiltere'de yapmışlardır. Memleketin meseleleri hakkındaki görüşmelerden sonra 31 Ekim Cumartesi günü Senior, *Le Scamandre* adlı Fransız vapuru ile İzmir'e gitmek üzere Tarab-ya'dan ayrılır.

Osmanlı devletinin Tanzimat fermanının yayınlanmasından az sonra, burada yaşayanların görüşleri ile ne gibi meseleleri olduğunu, bu kitabında Senior ortaya koymağa çalışmaktadır. Kitap bir röportaj biçiminde kaleme alınmıştır. Biz burada içindeki-lerin sadece bir kısmını özetledik. Ünlü iktisatçının sorduğu sorular, Osmanlı devletinin son dönemindeki durumuna açıklık getirmek düşüncesiyle hazırlanmıştır. Ancak bu soruları cevaplayanların, meseleleri ne dereceye kadar doğru gördükleri de akla takılmaktadır. Bu vesile ile aramızda yaşayanlardan bazılarının Türk-lere karşı görüşlerde oldukları ve bazen bunu kin kasmağa kadar götürdükleri de dikkati çeker. Biz, Senior'un yalnız İstanbul'daki temaslarını ve bunlar arasında da, Osmanlı dönemi Türk kültür hayatında önemli yeri olan Ahmed Vefik Efendi (Paşa) ile olan konuşmalarını burada belirtmekle yetindik. Aslında kitabın İngilizce tamamını gözden geçirmek, hatta tercüme etmek, Osmanlı tarihinin yakın dönemi için dikkate değer bilgiler sağlayabilir.

TÜRKİYE SEYAHATNAMESİ

559

A JOURNAL

KEPT IN

TURKEY AND GREECE

IN THE AUTUMN OF 1857 AND THE BEGINNING OF 1858.

BY

NASSAU W. SENIOR, ESQ.

LONDON:

LONGMAN, BROWN, GREEN, LONGMANS, AND ROBERTS.

1859.

The right of translation is reserved.

560

SEMAVI EYICE

LA

TURQUIE

CONTEMPORAINE

PAR

WILLIAM N. SENIOR

PARIS

MICHEL LÉVY FRÈRES, LIBRAIRES-ÉDITEURS

RUE VIVIENNE, 2 BIS

—
1864

Tous droits réservés

Konak günleri ve by Mr. Senior

A. B.	- - -	D ^r Dickson
C. D.	- - -	L ^d Stratford
E. F.	- - -	Thouvenel.
G. H.	- - -	Binel
J. K.	- - -	Veysel Effendi
L. M.	- - -	Lord Stratford
N. O.	- - -	Col. Eber
P. Q.	- - -	Alison / sec. of Embassy.
W.	- - -	also Alison
R. S.	- - -	Lafontaine / manager of the ^{Financiers}
T. U.	- - -	Sir Adolphus Slade
V. W.	- - -	Col. Simmons.

Smirna.

C. D.	- - -	Smail Pasha.
L.	- - -	Van Lamap.
Y.	- - -	D ^r Wood.

Athens

Alpha -	Sgouta	Delta -	Bondouris
Beta -	D ^r Vouras	N. O.	Finlay
L. Y. Z.	W. Wyse	P. Q.	Heald / British Consul
A. B.	Sir J. Wyse	R. S.	Sir J. Wyse
C. D.	Finlay	Epsilon.	Bondouris
E. F.	Genl. Church	S. T. U.	Finlay
G. H.	M ^r . Strickland	Z.	Goat
Kappa -	Mauscorlate	A. B. C.	Sir J. Wyse.
Gamma -	Bondouris	Zeta -	Dagoroma
J. K. } Sir J. Wyse.	G. H. S. - Genl. Church.	D. E. F.	Finlay
L. M. }		Theta -	Ramsaku